

Zuidwesterheem

jaargang 30
nummer 98

Informatiebulletin van de
AWN - vrijwilligers in de archeologie -
afdeling Zeeland
juli 2019

INHOUD:

Jaarverslag monitoring Meeuwenduinen op Schouwen 2018	03
Aansluiting Werkgroep Archeologie Zundert bij afd. Zeeland	03
Werkgroep archeologie Hulst opent workshop	04
Nieuwtjes voorjaar 2019	06
ZAADag 2019	11
Nog één keer naar het verdronken oude Rilland	15
Verslag schoolbezoek Basisschool “De Zandbaan”	16
Archeologieles en excursie OBS “De Reigersberg”	18
Vondsten in kerktoeren van Kloetinge	20
Nieuw onderzoek aan oude opgravingen rond Slot Haamstede	22
Verborgten verleden van Noord-Beveland	31
Rectificatie onderschrift foto munten	33
Aanlevering kopij Zuidwesterheem	33
Agenda	34
Colofon	35

Foto's omslag en hieronder: Leo den Heijer. (Verdronken land van Oud-Rilland)

Jaarverslag monitoring **Meeuwenduinen op Schouwen 2018**

Twee keer was er in 2018 weer een werkexcursie in de Meeuwenduinen op Schouwen, waarbij de geomorfologische veranderingen worden gedocumenteerd en gelet wordt op archeologische vondsten. De groep van gemiddeld 15 deelnemers komt voor de helft uit Den Haag en voor de helft uit Zeeland. Vondsten worden 1x per jaar verzameld.

De scherven - overwegend uit de IJzertijd en de Late Middeleeuwen - worden per secundaire duinvallei en per vak in de werkruimte in Den Haag gedetermineerd, geteld en statistisch verwerkt. Het vorige verslag 'Geologie en archeologie van de Kop van Schouwen, verslag over de periode 2007-2011' (126 blz.) verscheen in 2012. Nu wordt hard gewerkt aan het verslag 2012-2018, waarin ook de vondsten worden besproken van gewei en botten van edelhert, en van tanden en kiezen van een jonge bruine beer. Het is opvallend dat in deze verslagperiode wel enkele fibula's werden gevonden, maar geen munten.

Er was regelmatig overleg met de provincie Zeeland over de PAS-maatregelen en het effect op de archeologie op de Kop van Schouwen, het grootste Archeologisch Monument van Nederland. Ook is er contact met

SOB Research die van officiële zijde de monitoring in het gebied van de nieuwe stuifgaten in de zeereep en de plagwerkzaamheden in de achterliggende duinen volgt.

PAS: Programma Aanpak Stikstof. Het gaat om herstelmaatregelen in natuurgebieden om de sterke begroeiing als gevolg van stikstofdepositie uit de lucht te verwijderen door middel van het weghalen van struiken en het plaggen van het duinoppervlak.

Frans Beekman en Bert van der Valk.

Aansluiting Werk- **groep Archeologie** **Zundert bij afd. Zeeland**

Enige tijd geleden kregen we een bericht van Annemiek van der Made, contactpersoon van de Werkgroep Archeologie van de Heemkundekring "De Drie Heerlijkheden" in Zundert. De Werkgroep Archeologie is nieuw leven ingeblazen en zij hebben besloten om zich aan te sluiten bij de AWN afdeling Zeeland, net zoals enkele andere werkgroepen in West-Brabant.

Welkom namens ons bestuur!

Hieronder wat informatie over de werkgroep. Zie ook de website

www.dedrieheerlijkheden.nl onder het kopje: Archeologie.

Onder de bezielende leiding van Hans Jochems werd in Zundert rond 1970 een archeologische werkgroep van de Heemkundekring “De Drie Heerlijkheden” opgericht.

In 1971 deed Hans Jochems, samen met vele anderen, archeologisch onderzoek naar de resten van de voormalige kerk op de Raamberg aan de Kerkhofstraat in Zundert. Een groot deel van de toen aangetroffen vondsten is nog steeds te zien in de permanente tentoonstelling van Cultureel Historisch Centrum “De Weeghreyse”. Rond 1995 is archeologisch onderzoek verricht naar Hof te Laer in Zundert. Er is ook medewerking verleend aan de totstandkoming van de gemeentelijke archeologiekaart. Door de inwerkingtreding van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg in 2007 kwam aan die activiteiten een eind. Archeologie werd een vak voor professionals. Dit betekende tevens een zachte dood voor de toenmalige archeologische werkgroep.

In 2017 is er door het bestuur van de Heemkundekring een voorzichtige herstart gemaakt met haar archeologische activiteiten. De werkgroep is inmiddels van start gegaan met een inventarisatie van alle reeds in Zundert uitgevoerde archeologische onderzoeken. Ook zijn er gesprekken gevoerd met diverse deskundigen.

De plannen zijn om twee keer per jaar

een archeologische activiteit te organiseren.

In het voorjaar van 2019 willen we een akkerloop organiseren, waarbij archeologische resten met het blote - maar geoefende - oog waarneembaar kunnen zijn! Kan dit om de één of andere reden niet doorgaan, dan is het alternatief een bezoek aan het nieuwe archeologisch depot van Erfgoed Breda.

In het najaar willen we graag een bodemvondstenmiddag organiseren. Het is de bedoeling dat mensen hun eigen archeologische vondsten mee brengen en deze laten determineren door deskundigen.

Annemiek van der Made, contactpersoon Werkgroep Archeologie.

Werkgroep archeologie Hulst opent **workshop**

In Hulst is bovengenoemde werkgroep al jaren, met dank aan de Gemeente Hulst, gehuisvest op een schitterende locatie: de eerste verdieping van 's-Landshuis, een eeuwenoud monumentaal pand in het centrum van de stad. Deze ruimte biedt plaats voor overleg, voor expositie van onder andere metaalvondsten, voor het verwerken van vondsten en voor een bescheiden bibliotheek. In samenwerking met Museum Hulst is

Jongeren mogen vuursteen bewerken tijdens de archeologielessen bij de WAH in Hulst. Foto: Freddy van Puymbrouck.

daar sinds enkele maanden nu ook een educatief centrum voor schoolkinderen ingericht. De doelgroepen zijn de scholieren van ongeveer 10 tot 14 jaar: de groepen 7 en 8 van het basisonderwijs en de klassen 1 en 2 van het middelbaar onderwijs. De kinderen maken er kennis met verschillende facetten van de archeologie. Daarbij staat voorop dat het om doe-activiteiten moet gaan.

Het educatief programma ziet er als volgt uit: na een kort bezoek aan de afdeling archeologie in de kelder van

het museum steken de kinderen de straat over naar 's-Landshuis. Daar wacht hen een circuit bestaande uit een zevental activiteiten van 15 minuten. Na elk onderdeel wordt er doorgeschoven naar het volgende. Met behulp van korte lesbrieven wordt elke activiteit ingeleid om vervolgens aan de slag te gaan.

De activiteiten zijn: met vuursteen, een vuurslag en een vuurboog wordt getracht vuur te maken zoals in de prehistorie. Met een metaaldetector wordt in een deel van de tuin naar in

het grind verborgen metalen voorwerpen gezocht. Een bak met allerlei soorten aardewerk, botten, stukken tegels etc. biedt de mogelijkheid om te bekijken wat de archeoloog zoal tegen kan komen en de vondsten worden gesorteerd. Flink wat lawaai wordt geproduceerd in de hoek waar de kinderen proberen een scherpe scherf van een stuk vuursteen af te slaan. Daarbij moet wel de veiligheidsbril op. Groot is de verbazing als blijkt dat deze scherven nagenoeg net zo scherp zijn als een stanleymes, je kunt er in een krant een scherpe snee mee maken. Een spintol en wat schapenwol leveren een gesponnen draad op, een activiteit die wel wat handigheid vereist. De overgang van het tijdperk van de nomadische jagers-verzamelaars naar een samenleving met een vaste verblijfplaats wordt gemarkeerd door aan een tafel te bouwen aan een hunebed of aan Stonehenge. Ook het malen van graan tussen twee stenen met een kweern (handmolen) past in dit tijdperk. Inmiddels is er ervaring opgedaan met de eerste schoolklassen. Met veel enthousiasme ging de schooljeugd aan de slag met de uitdagende opdrachten. Het educatief circuit is aangemeld bij de cultuurmenu's, een aantal culturele activiteiten waaruit alle scholen een keuze kunnen maken. De leden van de WAH hopen nog veel schoolkinderen te mogen ontvangen en te laten kennismaken met de archeologie. Wie weet levert het toekomstige archeologen op ...

Edie Bogaert

Nieuwtjes voorjaar 2019

De winterperiode is voorbij en een aantal AWN-leden is weer erg actief geweest de laatste drie maanden! Hieronder een overzicht van de activiteiten.

ARCHEOLOGIELES IN ZIERIKZEE

Op 12 februari werden Aad Bruijns en Dicky de Koning gevraagd om een les archeologie en een rondleiding te geven in het Stadhuismuseum van Zierikzee. Na een korte wandeling door de stad kwamen acht leerlingen van een Plusklas uit Middelharnis met hun juf en een moeder naar het museum. Het werd een bijzonder prettige en tevens educatieve middag met deze slimme basisschoolleerlingen. Zij waren erg onder de indruk van het monumentale gebouw en van de museumcollectie. Onder de koffie vertelde de juf dat zij een paar jaar geleden getrouwd was in de mooie zaal op de eerste verdieping van dit oude Stadhuis. Vandaar haar speciale keuze voor een bezoek aan Zierikzee.

WANDELROUTES OP HET EILAND THOLEN

Tezamen met de Stichting Landschapsbeheer Zeeland hebben een aantal vrijwilligers een paar nieuwe wandelroutes uitgezet in het zuidelijke deel van het eiland Tholen. Op 21 februari hebben we het zogenaamde 'dorps-ommetje Poortvliet' gelopen.

Via eeuwenoude wegen ging het over de afgedamde kreek De Dee, langs enkele archeologische sites, het buurtschap Oud Kerkhof en door het open landschap terug naar de ‘smalstad’ Poortvliet. Historische en archeologische informatie gaan op deze manier samen met wandelplezier.

EDUCATIEPROJECT MUZEEUM VLISINGEN

Daniëlle Otten, adviseur bij Erfgoed Zeeland, vroeg de AWN om te helpen bij het uitwerken van een educatie-

project voor het MuZEEum in Vlissingen. Het depot leverde een aantal verschillende voorwerpen, afkomstig uit schenkingen zonder context, zoals lesmateriaal. Op 25 februari werd Dicky de Koning uitgenodigd om uitleg te komen geven over deze objecten aan de vrijwilligers van het educatieproject. Er was behoefte aan wat extra scherven van bakselsoorten, wat botmateriaal en wat info over kinderspelen en tabakspijpen. Dit is inmiddels geregeld.

Joost krijgt een presentje voor de cursusavonden “Romeinse vondsten op Walcheren”. Foto: Dicky de Koning.

LEZING GEERTESHUIS KLOETINGE

Nieuwsgierig geworden door een klein berichtje in de weekbladen gingen Ruud van der Goes, Aad Bruijns en Dicky de Koning op maandagmorgen 4 maart naar een lezing over de verdronken stad Reimerswaal in het Geerteshuis in Kloetinge. De plaatselijke PKN kerk organiseert 1x per maand een koffieochtend met een spreker. Dit keer was plaatsgenoot Adrie Hoogstrate uitgenodigd. Hij heeft, net als vele andere geïnteresseerden, op de bij eb drooggevalen slikken gezocht naar oude voorwerpen van de inwoners van Reimerswaal.

Toen dat niet meer kon en mocht vanwege de hoge archeologische waarde van dit gebied heeft hij - en nog enkele andere zoekers - vele vondsten geschonken aan het Oosterscheldemuseum in Yerseke.

We hebben na de lezing een afspraak gemaakt om in april bij Adrie thuis nog eens na te praten over hun zoektochten. Hij is in het bezit van een aantal oude zeekaarten van de Oosterschelde, waarop wat aantekeningen te vinden zijn over plaatsen met vondstconcentraties. Deze kaarten mocht ik lenen om te laten scannen. Binnenkort gaan we verder praten over deze en andere bij hem bekende vondstlocaties in de regio.

TERRA MARIS

Op de afdeling ‘Verdronken Dorpen’ is enkele jaren geleden bij de herinrichting een verdiepte grafkelder in de vloer gemaakt. Daarin lagen wat resten van een menselijk skelet. De

depotbeheerder van Erfgoed Zeeland, Joost van den Berg, heeft een meer compleet skelet uit Valkenisse beschikbaar gesteld. Anne-Marie Visser (archeoloog en deskundige op het gebied van menselijk botmateriaal) en Betty Ras (bioloog en deskundige op het gebied van dierlijk botmateriaal) hebben met enkele vrijwilligers van het “bottenclubje” het skelet gedetermineerd en beschreven voordat het overgebracht kon worden. De dikke zware glasplaat was door medewerkers van Terra Maris tijdelijk verwijderd. Heel voorzichtig werd onder toezicht van een aantal nieuwsgierige AWN’ers de “nieuwe bewoner” van het graf door Anne-Marie in een zo natuurlijk mogelijke positie in het zand gelegd. Daarna werd de glasplaat er weer netjes opgelegd. De PZC wijdde er op 9 maart een artikel aan.

ARCHIEF HULST

De laatste maanden is Dicky de Koning op de woensdagmorgen weer te vinden in het archief in Hulst, op zoek naar vroegere bewoners van Hulst en specifiek naar pottenbakkers. Vermoedelijk woonden en werkten ze in de Pottestraat en omgeving. Dat stadsdeel is door de jaren heen nogal gewijzigd van vorm, vermoedelijk door de verlegging van de oude loop van de Lieve naar buiten de vesten. Het zoeken is moeilijk doordat - wegens oorlogshandelingen en de stadsbrand - het stratenpatroon sterk gewijzigd is.

Vanaf 1305 is er sprake van een Pottestraat en in 1411 zijn twee potten-

*De adviseurs Nathalie en Marion op een vergadering van de WAH in Hulst.
Foto: Freddy van Puymbroeck.*

makers als poorters ingeschreven. Verder is er in 1361 al sprake van de Pottersbrug en enkele pothuisjes. Dicky probeert tot een globale reconstructie van dit straatje en haar bewoners te komen. Op de woensdagmiddagen is Dicky actief bij de Werkgroep Archeologie Hulst. Op de maandelijkse vergadering van de werkgroep werd de opvolger van Nathalie voorgesteld. Het is Marion Burger, bij de AWN een “oude bekende” als oprichter van de Walcherse Archeologische Dienst.

DEPOT

Op de maandagen, maar ook op de dinsdagen, zijn vaak enkele vrijwilligers te vinden in onze werkruimte. Nieuwsgierige AWN-leden of mensen met een vraag over bijvoorbeeld een archeologische vondst zijn daar ook van harte welkom. Maar graag eerst een mailtje of een telefoontje voor een afspraak!

Op 26 maart mochten we daar Anna Laméris assisteren, bekend van “Tussen Kunst en Kitsch”. Zij startte

een zoektocht naar specifieke 17e-18e eeuwse kelkglazen uit archeologische contexten in Middelburg. Het heeft helaas weinig opgeleverd. Voor haar zus Kitty heeft zij wel veel gegraveerd glas gefotografeerd.

ROMEINSE SCHERVEN AVONDEN

Om de twee weken op de woensdagavond maakt Joost van den Berg een groepje vrijwilligers wegwijs in het leren herkennen en determineren van Romeins en inheems Romeins aardewerk uit een oud AWN-onderzoek aan de Meinersweg te Koudekerke. We hebben deze maanden heel veel geleerd en zullen nu het fraaie terra sigillata en terra nigra, het regionale handgevormde en gedraaide aardewerk zeker kunnen herkennen. Ook van de vormen en typen aardewerk uit de Romeinse tijd hebben we aardig wat gezien en in handen gehad. Op één van de avonden hadden we Wim Hendrikse uitgenodigd. Hij heeft in 1975 meegeholpen aan deze opgraving en mede het verslag geschreven in Westerheem 1980 nr. 3. In ons lesmateriaal zat ook briquetagemateriaal, een zacht en zeepachtig baksel, dat bij de zoutproductie werd gebruikt. Bijzonder was ook de geïmporteerde keramiek die getuigde van enige welstand van de gebruikers. Leida Goldschmitz heeft een vreemd gevormde gezichturn (beker) met naar binnen gedrukt oor getekend voor publicatie. We moeten alles nog afronden en opruimen. Joost kreeg op de laatste avond namens de AWN een presentje als dank voor zijn

inzet en geduld. In oktober hopen we verder te gaan met een nieuw project.

IN DEN SCHERMINCKEL

Bij de Archeologische Dienst in Bergen op Zoom werd op 12 april de jaarvergadering van de archeologische werkgroep “Stichting In Den Scherminckel” (SIDS) gehouden. Aad Bruijns en Dicky de Koning waren hierbij aanwezig. Sinds een jaar heeft de werkgroep op de verdieping van het pand aan de Wassenaarstraat haar werk- en tentoonstellingsruimte. De leden van SIDS promoten zich vaak op open dagen en doen veel aan educatie. Ook worden zij nauw betrokken bij onderzoeken door de archeologen Marco Vermunt en Anne-Marie Visser. Na de pauze was er een Power-Point presentatie door Marco over de verrassende ontdekkingen bij de opgraving van kasteel Wouw. Binnenkort verschijnt de eindrapportage en hoopt men het terrein opnieuw in te richten.

FRUITTEELTMUSEUM

Op 29 april was er overleg met Saskia Valenkamp, directeur van het Historisch Museum de Bevelanden in Goes en het Fruitteeltmuseum in Kapelle. De AWN is gevraagd om voor 2020 een kleine tentoonstelling in te richten over archeologie naar aanleiding van de Romeinse vondsten in Kapelle/Biezelinge. Het thema zal zijn: “Onder en boven de grond”. Bij de ontwikkeling van het bedrijventpark De Smokkelhoek zijn in de afgelopen jaren veel vondsten gedaan.

Verwacht wordt dat dan de vondsten van de laatste opgraving beschikbaar zijn. Met de depotbeheerder, drs. Joost van den Berg, gaan we keuzes maken en het verhaal vertellen van het leven en werk van de bewoners in dit gebied.

ZOUTZIEDEN BIJ TERRA MARIS

Ook dit jaar zijn we weer gevraagd om een demonstratie te geven van het zoutzieden in de middeleeuwen. Op dit “Middeleeuws festijn” van Terra Maris, vijf dinsdagen in juli en augustus, promoten we tevens de AWN. We hebben wat nieuwe ideeën voor de aankleding van de kraam en het demonstreren van het hele proces van zout veen tot bruikbaar zout in de middeleeuwen.

AANVRAGEN ARCHEOLOGISCHE BEDRIJVEN

Dit keer kwam er van slechts één bedrijf een verzoek om achtergrondinformatie binnen m.b.t. bureauonderzoeken in Krabbendijke en 's-Gravenpolder.

Dicky de Koning.

ZAADag 2019

Begin maart zijn tijdens het AWN-overleg met Robert van Dierendonck, adviseur Erfgoed Zeeland, de laatste afspraken gemaakt over de 20e ZAADag, die vanwege het jubileum dit jaar in de Filmzaal van de Abdij in Middelburg gehouden zou worden. Oude bekenden, studenten en afgestudeerden zagen elkaar weer op deze jaarlijkse ontmoetingsdag voor vrijwilligers en beroepsarcheologen. Gezien de opkomst en de gezellige sfeer werd deze dag zeer op prijs gesteld. Dank aan de directie en medewerkers archeologie van Erfgoed Zeeland voor deze mogelijkheid!

Na de ontvangst van de deelnemers met koffie/thee opende de Commissaris van de Koning in Zeeland, drs. Han Polman, de bijeenkomst.

Daarna waren er tot de lunchpauze drie lezingen door specialisten in de archeologie gepland. Eén van de sprekers, Jurgen van der Klooster, bekend van de inventarisatie van kleine metaalvondsten van vóór 1600 (PAN, Portable Antiquities of the Netherlands) moest helaas wegens ziekte verstek laten gaan. Hij werd vervangen door Bert van der Zwaluw.

De lezing van drs. Juke Dijkstra van ADC Projecten met de titel: “Romeins nieuws uit Zeeland” ging

over de laatste onderzoeken in de Smokkelhoek bij Kapelle/Biezeling en in Domburg. Zij bracht veel nieuwe informatie ten gehore over de Romeinse activiteiten in Midden-Zeeland. In de Smokkelhoek zijn, naast veel Romeins aardewerk, zelfs resten van bouwwerken gevonden. Ook zijn daar middeleeuwse sporen gevonden. De middeleeuwers vonden deze plaats, dichtbij een kreek, blijkbaar een geschikte plaats voor hun activiteiten.

In Domburg, dichtbij de molen, had men wel verwacht iets te vinden, maar er kwamen veel meer sporen van bewoning op een kreekrug in de Romeinse tijd aan de oppervlakte dan

gedacht. Het onderzoek werd daarom uitgebreid en verlengd.

De rapportages worden nog verder uitgewerkt.

Vanwege ziekte van Jurgen van der Klooster was er geen lezing over kleine metalen voorwerpen. Bert van der Zwaluw behandelde de zoutwinning in West-Friesland in de Bronstijd, een interessant onderwerp voor de “zoutzieders” in Zeeland.

Bert heeft de bacheloropleiding gevolgd bij Hogeschool Saxion in Enschede, een HBO-studie voor archeologie en dit onderwerp had hij gekozen voor zijn eindschrift.

Foto: Niek Beeke

Helaas zijn er geen sporen van zoutwinning in de Bronstijd in West-Friesland gevonden. In Zeeland kennen we wel vondstmateriaal uit de Late IJzertijd en de Romeinse tijd, onder andere de vondsten van het zogenaamde briquetagemateriaal. Bert vertelde waarom hij dit onderwerp had gekozen en liet ons zien hoe hij de opbouw en het onderzoek naar de zoutwinning in dit tijdperk had gedaan.

Dr. Stefanie Hoss, amper hersteld van een keelontsteking, werd bijgestaan door expert in archeologische militaire uitrustingen, Gerald Grimm. Zij vertelde over de bijzondere metaalvondsten die gedumpt waren in de haven van Hulst. Beiden hebben diepgaand onderzoek gedaan naar de gevonden delen van militaire uitrustingen en bijzondere strijdwapens. Gebleken is dat het meeste militaire materiaal afkomstig is uit twee oorlogsperiodes in de geschiedenis van Hulst, namelijk de laatmiddeleeuwse aanvallen van de Gentse troepen en de strijd tijdens de Tachtigjarige Oorlog; zowel van Staatse als Spaanse troepen. Wel vreemd is dat het metaal niet is hergebruikt, maar dat het gedumpt is in de haven, waar het gelukkig redelijk goed bewaard is gebleven! Tussen beide oorlogen en ook daarna waren er periodes van meer welvaart, gezien de vondsten van enige luxe voorwerpen en diverse sieraden. Vooral de vondst van een fragment van een vrijwel complete kraagondersteuning is uniek te noemen. Hopelijk kunnen bij de restauratie van

de kragen de resten van de stofomwikkeling behouden blijven.

Voor de lunch kregen drs. Niels van Waveren en drs. Nathalie de Visser nog even het woord. Nathalie wordt adviseur archeologie bij de Provincie Zeeland. Zij volgt Niels van Diepen op, die wegens ziekte niet meer terugkeert. Niels van Waveren heeft enige tijd Niels van Diepen vervangen. Er komt een vervanger voor Nathalie als adviseur voor de drie gemeenten in Zeeuws-Vlaanderen. Zij blijft nog wel adviseur voor het Waterschap en blijft de vrijwilligersgroepen in Zeeuws-Vlaanderen ondersteunen. Een mooie promotie voor Nathalie, waar de vrijwilligers ook heel blij mee zijn.

Tijdens de goed verzorgde lunch en aan het einde van de dag kon men tweedehands boeken en tijdschriften aanschaffen op de AWN-boekenmarkt en kreeg iedereen een exemplaar van het boek "Middeleeuwse Ringwalburgen in Zeeland". Een mooi cadeau van Erfgoed Zeeland, dat erg op prijs werd gesteld!

Na de lunch kwamen de vrijwilligers aan het woord.

Michiel Bil heeft met nog anderen onderzoek gedaan naar de muntproductie op Walcheren in de dertiende eeuw. In zijn meeslepende presentatie deed hij verslag van de resultaten tot nu toe. Die zijn nu al heel bijzonder te noemen. Volgend jaar hopen ze

tot een afgerond geheel te komen en het resultaat van dit onderzoek te kunnen presenteren.

Ruud Hemelaar is lid van de AWN afdeling Kempen en Peelland uit Eindhoven. Hij heeft enige tijd geleden met zijn team en de ontwikkelaar van de bodemradar een perceel in Colijnsplaat en in Veere onderzocht. Met innovatieve meettechnieken zijn al veel proeven gedaan op archeologische sites op verschillende grondsoorten. Hij gaf ons uitleg over het apparaat en de werking ervan. Hij liet voorbeelden zien van zeer geslaagde opnames waar, zonder een schop in de grond te steken, de contouren en grachten van bekende en onbekende bouwwerken zichtbaar zijn geworden. Helaas zijn de resultaten van de bodemradaropnames op beide sites, zowel van kasteel Sandenburg in Veere als de resten van het mogelijke herenhuis in de akker bij Colijnsplaat, er niet duidelijk uit gekomen. In de standaard vooronderzoeken door middel van boringen, weerstandmetingen en proefsleufonderzoek zijn ze wel vastgesteld. Dit negatieve resultaat was teleurstellend en niet verklaarbaar.

Is de door de zomerhitte uitgedroogde Zeeuwse klei of het hoge zoutgehalte in de bodem hiervan de oorzaak?

Vragen waarover men zich nog moet buigen om het antwoord te vinden.

Ook is het nog de vraag of er mogelijk een vervolg van dit onderzoek in de Zeeuwse kleigrond moet komen. Het experiment is inmiddels afgelopen.

Na de koffiepauze was het woord aan Geert Vermeiren, stadsarcheoloog van Gent. Hij schetste ons een beeld van de stadsontwikkeling van de Vlaamse stad. Ontstaan op een belangrijk knooppunt van rivieren en wegen en beheerst door de middeleeuwse adel en de kerken. De handel heeft de stad groot en zeer belangrijk gemaakt. Diverse ambachten hebben sporen in de bodem achtergelaten; een vuilstort van vele eeuwen! Door onder andere bodemverstoringen en nieuwe bouwactiviteiten zijn de laatste decennia veel onderzoeken nodig geweest. Daarmee is ook veel bekend geworden over het oude stadsplan en over de middeleeuwse ambachtelijke zones.

De stortgrond uit zo'n ambachtelijke zone, De Waalse Krook, is goed doorzocht. Enkele Nederlandse en Belgische vrijwilligers in de archeologie zijn maandenlang actief geweest. Samen met medewerkers van de stadsdienst is door leden van de Werkgroep Bodemonderzoek Zeeuws Vlaanderen (WBZV) daar een prachtige publicatie van gemaakt.

Ter afsluiting bedankte drs. Robert van Dierendonck de sprekers voor hun bijdrage aan deze zeer geslaagde dag en nodigde iedereen uit voor een hapje en een drankje.

Dicky de Koning.

Nog één keer naar het verdronken oude Rilland

Vanwege de aanleg van nieuwe strekdammen aan de noordzijde van de Westerschelde bij Rilland zal dit verdronken land waarschijnlijk nooit meer te bezoeken zijn. De erosie heeft veel schade aangericht aan het te

voorschijn gekomen oude landschap en de bewoningsresten. Daarom wordt er dit jaar gestart met een nieuwe vooroeverversteviging in de vorm van strekdammen. Daardoor zal er weer een dikke sliblaag komen op wat nog rest van het verdronken land bij de Middenketel, evenals destijds bij Valkenisse gebeurde na de aanleg van de strekdammen. Om ook de jeugd van het “nieuwe Rilland” nog eens te betrekken bij de historie van hun dorp hebben we de

Leerlingen van de Basisschool De Zandbaan op de slikken in de Westerschelde bij de resten van het verdronken oude Rilland. Foto: Ineke Schipaanboord.

scholen weer benaderd voor een rondwandeling en een archeologieles. Daarvoor moest eerst toestemming worden gevraagd aan Staatsbosbeheer, de beheerder van de schorren en slikken. Dat was erg lastig vanwege de ‘verstoring van de natuur’, maar het lukte. We kregen toch officieel toestemming omdat de archeologen van Erfgoed Zeeland op die geplande dagen daar nog onderzoek moesten doen.

Op 25 maart kwamen bij gunstig tij twee scholen, de Zandbaan en de Horizon, op de fiets naar de zeedijk. Bij de zogenaamde Nol werden de leerlingen en begeleiders opgewacht door Leo en Dicky. Na een inleidend praatje ging de eerste groep van de Zandbaan met Leo het slik op. Even later kwam de Horizon, een wat grotere groep, die mocht met Dicky de resten van het oude Rilland bekijken. Beide groepen liepen nog even langs de archeologen. Op 8 april was OBS De Reigersberg aan de beurt. Na de door Dicky en Leo gegeven archeologieles op school was er een laatste bezoek aan het slik. De leerlingen en de leerkrachten waren enthousiast over deze lessen en vooral over de buitendijkse wandeling.

Dicky de Koning.

Verslag schoolbezoek **Basisschool** **“De Zandbaan”.**

Na de wandeling van 25 maart met groep 5/6 van de Zandbaan over de slikken naar het verdronken Oud-Rilland bood ik de leerkracht aan om een keer op school verder uitleg te komen geven.

De afspraak was al snel gemaakt. Op vrijdagmiddag 5 april liep ik gekleed als een middeleeuwse zoutzieder, de school in. Aan groep 5/6 en 7/8 die gezellig samen in een lokaal zaten mocht ik een gastles archeologie geven. Als zoutzieder legde ik eerst uit wat mijn beroep eigenlijk inhield. Aangezien er maar één groep meegegaan was, vertoonde ik een Power-Point-presentatie van een wandeling

*Een leerling vindt een botfragment en toont het aan de fotograaf.
Foto: Ineke Schipaanboord.*

Naam: Joël

Schrijf hieronder een verslag over de excursie naar het verdronken land van Rilland op 25 maart 2019 en het bezoek van mijnheer Leo voor de gastles.

Maak in het vak er naast een mooie tekening!

Het is maandag 25 maart ik ga samen met mijn klasgenootjes naar het verdronken land. Leo onze gids is er al, we gaan naar beneden. Daar lag al gelijk de eerste scherf. Het was super gaaf en ook erg leersaam. Zelf heb ik (drie) twee scherven gevonden en één bot. Er waren ook andere dingen gevonden zoals een kies van een beest of een rib van een beest en nog veel meer. Er was zelfs nog een boomstomp, die was erg oud. En er waren nog bakstenen die ook erg oud waren.

over de slikken bij Rilland. Deze presentatie is samengesteld uit foto's die ik in de afgelopen jaren gemaakt heb en geven een goed beeld van de huidige situatie. Ik vertelde daarbij wat we als AWN daar monitoren en doorgeven aan Erfgoed Zeeland.

Na deze uitleg deelde ik papier, scherven en foto's uit waarmee de kinderen in groepjes van twee aan de slag mochten gaan. Bekijken en bespreken, voelen wat het is en er een idee van proberen te krijgen waarvoor het ooit gebruikt is. De computer of de iPhone mochten gebruikt worden om informatie op te zoeken. Daarna werd het voorwerp getekend of werd een poging gedaan het gehele object te

tekenen.

De juf vertelde dat één van de leerlingen een scherf gevonden had. Het bleek een stukje proto-steengoed te zijn. Dit Duitse aardewerk is te dateren tussen ongeveer 900 en 1100, mooi toch!

Hierna bekeken we de gezamenlijke antwoorden en oplossingen n.a.v. de uitgedeelde scherven en foto's. Verbazend hoe goed de jeugd luisterde en creatieve gebruiksmogelijkheden had bedacht. Na afloop nam ik een applaus in ontvangst en werd ik door de directeur hartelijk bedankt.

Leo den Heijer.

Archeologieles en excursie OBS “De Reigersberg”

Op maandagmorgen 8 april waren Dicky de Koning en Leo den Heijer al om 10.00 uur aanwezig in Rilland op OBS “De Reigersberg” bij meester Jules Roelse van groep 7/8. We stelden ons voor aan de groep en hernieuwden de kennismaking met meester Jules. We haalden herinneringen op aan de tijd dat we met een paar Belgische scholen een themadag hadden over “Verdronken dorpen” bij het

Watersnoodmuseum en een tentoonstelling in Brugge. Samen met die kinderen bezochten we toen ook de slikken van het verdronken oude Rilland.

Na de diapresentatie van Dicky over wat archeologie inhoudt en wat de slikken van Rilland zo speciaal maakt vulde Leo dat aan met de meest actuele stand van zaken op het slik. Ook vertelde Leo over de bouwwijze in de Middeleeuwen. Hierna bekeken we de leskist die speciaal door de AWN voor de scholen in Rilland gemaakt was. Allerlei zaken werden bekeken, zoals verschillende scherven van bakpannen met ronde of platte steel,

Archeologieles op de O.B.S. “De Reigersberg”. Foto: Leo den Heijer.

grapen (kookpotten) en wat Duits steengoed. Waar zou het toch allemaal voor zijn gebruikt in die tijd? Ook wat botmateriaal van rund, (groot bot), schaap/geit en een varkenskaak met zogenaamde knobbelkiezen zaten in de leskist. Daarnaast werden nog wat metalen voorwerpjes zoals een munt, knoop en een gesp bestudeerd. Pijpenkoppen werden bekeken met een vergrootglas of er merkjes opstonden. Als laatste onderdeel van de les werden gebroken potjes aan elkaar geplakt met schilderstape. Zo konden de leerlingen ervaren wat het werk van een archeoloog inhoudt en zelf enthousiast worden.

Na de lunch reden we tegen 12.00 uur naar de zeedijk. Op de Dumoulinweg parkeerden we de auto's onderaan de dijk achter een bus van Erfgoed Zeeland. Op de dijk keken we naar het droogvallende slik en waar we het beste naar toe zouden kunnen lopen. Ik vertelde over het oude dorpje Rilland dat nu in de steeds breder geworden vaargeul ligt. Dicky vertelde over de nol (landtong) waarop we stonden en het verhaal van een oude inwoner die begin 1900 op het slik nog grafstenen van het kerkhof van Rilland gezien zou hebben. We liepen naar de plek van het oude fundament waarvan we de vroegere muren en het keldertje

Leerlingen van O.B.S. “De Reigersberg” kijken naar Hans Bostelaar met de detector. Foto: Leo den Heijer.

nog op een dia gezien hadden. Ook liepen we langs de schuur waarvan de funderingen nog gedeeltelijk intact zijn. Daarna naar de vroegere boomgaard en de boomstronken langs de dijk. Daar zien we op de dijkvoet nog de plaggen liggen.

Het was een mooie lage eb. Via de oeverrand met stortsteen liepen we naar de strekdam en klommen erover heen. Daar waren de archeologen van Erfgoed Zeeland druk bezig. Hans Bostelaar, ook AWN-lid, liep te zwaaien met zijn metaaldetector en hoorde een signaal, maar kon niets vinden. Achteraf bleek dat hij inderdaad een klein fragment van een metalen speldje (insigne) had gevonden. Het bleek verstopt te zitten op zijn detector! We zagen verder nog Marijn van der Glind, archeoloog in dienst bij Erfgoed Zeeland, landmetingen doen met een GPS. Op de achtergrond waren archeoloog Hans Jongepier en vrijwilligster Connie Dekker bezig grondboringen te doen om te kijken naar de opbouw van de bodem. Connie liet ons een werveltje zien dat gevonden was in de geul op terp 2.

Hierna liepen we terug naar de dijk en onderweg vonden we nog een fragment van een schoenzool. Mooi voor de leskist, sssst...niks zeggen hoor! Bij de dijk aangekomen plukte ik wat zeesla. Na het gewassen te hebben met drinkwater uit mijn flesje durfde een enkele leerling het wel te proeven.

Leo den Heijer.

Vondsten in kerktoren van Kloetinge

In de kerktoren van Kloetinge stond vele jaren een vitrinekast met vondsten uit een aantal opgravingen. Het was een selectie van wat te voorschijn kwam bij archeologische begeleiding van rioolwerkzaamheden in 1973, onder andere op het Kerkplein (nu Geertesplein), in de Peperstraat en in de Nieuwstraat (nu Jachthuisstraat). Uit dat onderzoek kwam naar voren dat de kern van Kloetinge sterk is opgehoogd, vermoedelijk met dikke mestlagen van de schapenteelt op de schorren rondom Kloetinge en zo als het ware een terp vormde. De randen van de terp waren verstevigd met plaggen. Ook kon worden vastgesteld dat er in de Jachthuisstraat schade was ontstaan door overstromingen. Die werd hersteld met rijshout, palen en balken. Daar vond men ook veel rolstenen (veldkeien), vermoedelijk van een paadje. Onder de vloer van de voormalige herberg aan het Geertesplein ligt nu nog, anno 2019, een vergelijkbaar paadje van rolstenen. Dat de kleine kern tussen 1000-1200 al continu bewoond werd, blijkt uit het vondstmateriaal.

De scherven zijn vergelijkbaar met vondsten uit het bergje van Abbekinderen. Het zijn scherven van Pingsdorf-, Andenne- en kogelpotaardewerk uit de 11e en 12e eeuw. Ook werd botmateriaal gevonden van kat,

Overzicht selectie vondstmateriaal met oude kaartjes uit 1973. Jarenlang te zien in de toren van de Geerteskerk te Kloetinge. Foto: Joost v.d. Berg.

gevogelte, rund, schaap, varken en een schedel van een paard, alsook een spinsteentje en een glis. Daar moet ook een leerbewerker zijn vak hebben uitgeoefend; diep in de oude mestlagen werden verfresten, veel leerresten en paardentuig gevonden. Bijzonder was een linkerschoentje uit ca. 1300, gemaakt van zacht leer, een fraai versierd vrouwenlaarsje! In de Peperstraat kwamen enkele kannen van roodbakkend aardewerk met slibversiering, dat. ca. 1300-1400, uit een gemetselde waterput te voorschijn. De laatste tijd wordt de toren alleen gebruikt als opslagruimte. De ruit van de vitrinekast was gebroken en de

vondsten lagen in het stof. In overleg met de gemeente Goes, eigenaar van de kerktoren, heeft de depotbeheerder Joost van den Berg met assistentie van enkele AWN-leden op 2 april alles ingepakt en meegenomen naar het depot in Middelburg. Daar werd alles gewassen en gaan we bekijken of er nog meer vondsten op te sporen zijn.

Wordt vervolgd.

Dicky de Koning.

Nieuw onderzoek aan oude opgravingen rond Slot Haamstede

Slot Haamstede (zie fig. 1) op Schouwen-Duiveland kent een lange geschiedenis. De oudste delen van het nog bestaande kasteel stammen waarschijnlijk uit de tweede helft van de 13de eeuw. De geschiedenis van het slotterrein en de omgeving gaat echter

nog veel verder terug. Bij Brabers, een inmiddels afgegraven hoger gelegen terrein ca. 1500 m zuidoostelijk van Haamstede, is in 1956 en 1957 vluchtig archeologisch onderzoek verricht, vlak vóór de graafmachines van de herinrichting uit. Deze herinrichting werd noodzakelijk geacht na de inundatie van Schouwen-Duiveland aan het eind van de Tweede Wereldoorlog en de Watersnoodramp van 1953. Op Brabers is bewoning aangetoond uit de periode 3100-2900 voor Christus (Nieuwe Steentijd), al is onzeker of deze bewoning permanent was of

Fig. 1. Slot Haamstede gezien vanuit het noordwesten. Negatief nr. 198.187 van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Fotografie G.J. Dukker, september 1978.

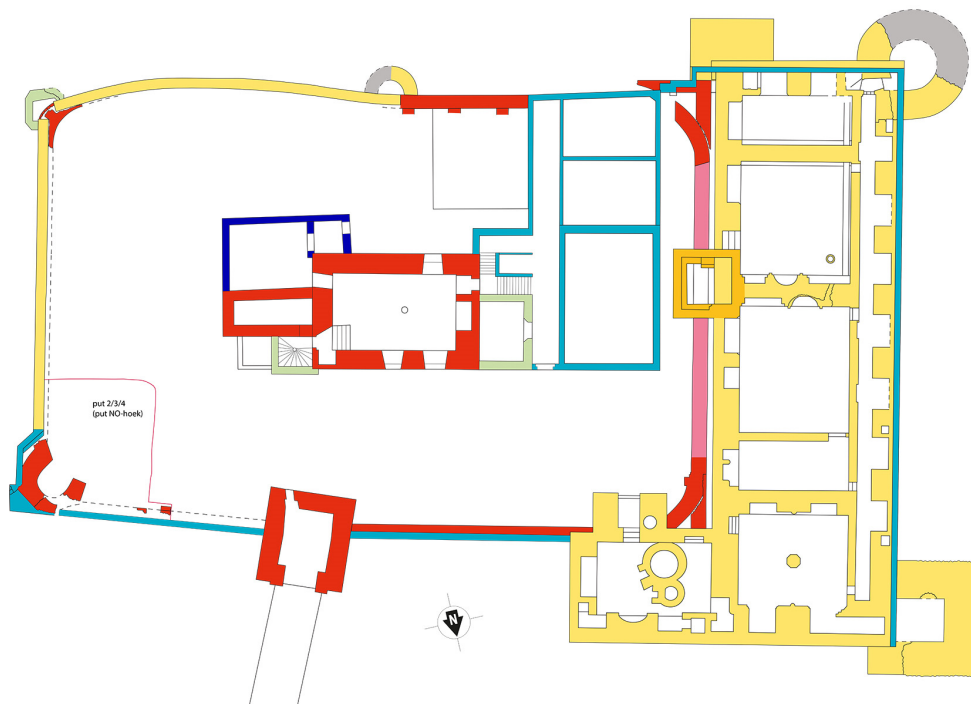
alleen seizoensgebonden. Ook kwamen resten van een nederzetting uit de Late IJzertijd en Romeinse tijd tevoorschijn en sporen van bewoning uit de Middeleeuwen. In het duingebied en langs het strand van Schouwen moet sprake zijn geweest van verspreide bewoning in de IJzertijd. Daar zijn echter ook vondsten gedaan uit de Romeinse tijd en Middeleeuwen die getuigen van menselijke activiteiten en bewoning. Een belangrijk archeologisch monument op Schouwen is natuurlijk ook de ringwalburg bij Burgh, die dateert uit de late 9de eeuw en zo'n 900 m zuidwestelijk van Slot Haamstede ligt.

Tussen 1964 en 1969 zijn door de Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) opgravingen in en om Slot Haamstede uitgevoerd. Ze vonden plaats rond de grootscheepse restauratie van het Slot die tussen 1963 en 1973 werd uitgevoerd. De schrijvende pers deed hiervan uitgebreid verslag. Met name de Provinciale Zeeuwse Courant (PZC) besteedde veelvuldig aandacht aan het verloop van de restauratie van het kasteel en de bouwkundige en archeologische onderzoeken. Maar ook het Algemeen Dagblad (AD) pakte uit met een groot artikel. De kranten meldden de vondst van Romeinse fundamenten van tufsteen en volgens de Provinciale Zeeuwse Courant van 7 november 1964 was er een grafveld gevonden van een "in ons land nog onbekend ras bewoners: langschedeligen". Het Algemeen Dagblad meldde op 22 december 1965 daarentegen dat op het

eiland het gerucht de ronde deed "dat men hier te doen had met een begraafplaats van Vikingen", maar dat dit onjuist was.

In de archeologische wereld bleven de opgravingen in Haamstede desondanks eigenlijk geheel onopgemerkt. Mogelijk was dit een gevolg van het feit dat er slechts één kort wetenschappelijk artikel over de opgravingen is verschenen dat vooral de bouwkundige geschiedenis van het kasteel behandelde. De tufstenen muren en menselijke skeletten kwamen vrijwel niet aan bod. De nadruk op de bouwkundige kant van het kasteel zal samenhangen met het feit dat het onderzoek in Haamstede onder leiding stond van dr. Jaap Renaud, bekend van onderzoeken aan en opgravingen van een groot aantal kastelen in Nederland vanaf de jaren '30 tot in de jaren '90 van de twintigste eeuw. Na afloop van de opgravingen is er, afgezien van het artikel, eigenlijk niets meer over gepubliceerd en uitwerking ervan heeft nooit plaatsgevonden. Wel is de bekende publiëksuitgave over het Slot verschenen in de oude en nieuwe reeks 'Nederlandse Kastelen' van de Nederlandse Kastelenstichting en de ANWB. Aangezien deze publiëksuitgaven nogal verouderd waren, is enige tijd geleden het plan opgevat om een nieuw boek over Slot Haamstede te schrijven in samenwerking met de Nederlandse Kastelenstichting (NKS). Dit boek zal in oktober 2019 verschijnen. Ten behoeve van het boek is ook onderzoek gedaan naar de oude opgravingen. Dit leverde belangrijke

Fig 2. Plattegrond Slot Haamstede op basis van drie originele veldtekeningen van de opgravingen aanwezig bij de RCE. De grote vleugel rechts (in geel) is de door Lodewijk van Gruuthuse gebouwde vleugel die vanaf ca. 1468 tot stand zal zijn gekomen. Dit deel van het Slot is na de grote brand van 1525 nooit meer opgebouwd. Linksonder de werkput waarin de Romeinse tufstenen muren en het grootste deel van de skeletten is aangetroffen. Tekening © Ernst Dekkers, 2019.

nieuwe informatie op voor de geschiedenis van Schouwen-Duiveland en misschien wel voor geheel zuidwestelijk Nederland. In dit artikel wordt vooral ingegaan op de archeologische sporen die ouder zijn dan het oudste nog bestaande deel van het Slot: de woontoren uit de 13de eeuw, die er de kern van vormt. In de noord-oostelijke hoek van het Slotterrein (linksonder in fig. 2) blijken tijdens de opgravingen in 1964 namelijk spo-

ren te zijn blootgelegd uit de Romeinse tijd en de Vroege Middeleeuwen.

TUFSTENEN MUREN UIT DE ROMEINSE TIJD

Dat tufstenen muurwerk aan het licht was gekomen, was al gebleken uit de eerder aangehaalde krantenberichten, maar de aard ervan was geheel onbekend en de datering onzeker. Er blijken resten te zijn blootgelegd van in ieder geval twee tufstenen muren. Het

Fig. 3. De noordoostelijke hoek van het Sloteland tijdens de opgravingen in juli 1964, gezien vanuit het zuidwesten. Zichtbaar zijn het stuk Romeinse muur van grote tufsteenblokken en delen van enkele skeletten. Negatief KB 583:4/dia 6435 van de RCE. Fotograaf L.B (L Breijer?), juli 1964.

eerste muurdeel bestaat uit twee zeer grote blokken tufsteen die bij elkaar ruim 2.5 m lang zijn (zie fig. 3 rechts). Het noordelijke blok (achter) is meer dan een meter lang en bijna 0.70 m breed, het zuidelijke is liefst 1.50 m lang en maximaal 0.63 m breed. Het is onduidelijk of het noordelijke blok compleet was, het zuidelijke was dat zeker.

De tweede muur lag zuidwestelijk van de eerste. Deze was met specie gemetseld van kleine brokken tufsteen. Deze muur is aan de voet zo'n 65 cm dik, daarboven iets meer dan 50 cm.

De lengte van het deel dat in situ is aangetroffen, ligt op ca. 2.40 m. De aard van de hiervoor beschreven Romeinse bebouwing is onduidelijk. Het gaat echter om een complex of complexen met een monumentale uitstraling. Dat moet op basis van het aardewerk en jongere oversnijdende sporen (zie hierna) dateren uit de Romeinse tijd. Dit betekent dat we in Haamstede hoogstwaarschijnlijk niet met een eenvoudige nederzetting te maken hebben. Deze opvatting wordt versterkt door de vondst van stukken bouw materiaal van natuursteen en

baksteen. Tussen het vondstmateriaal zit ook een stuk van een Romeinse muurplaat. Dergelijke speciale bakstenen zijn voorzien van diepe groeven om stucwerk goed op het oppervlak te kunnen laten hechten en worden in verband gebracht met verwarmings-systemen, al is dat niet altijd het geval. Het toont in ieder geval aan dat een of meer gebouwen in Haamstede gestucte muren hadden. De aanwezigheid van tufsteen in aanzienlijke formaten is op zichzelf ook al een aanwijzing voor een nederzetting met een bijzondere status. Tufsteen komt in Nederland van nature niet voor en werd in Romeins Nederland over het algemeen aangevoerd uit het stroomgebied van Rijn en Maas. Het kostte aanzienlijke inspanningen om het materiaal alleen al te winnen en op Schouwen af te leveren. Ook de bouw moet flinke aantallen vakmensen en een goede organisatie hebben gevergd. Dergelijke inspanningen konden alleen worden geleverd door het Romeinse leger of groepen mensen die daar relaties mee onderhielden. In samenwerking met archeoloog Joost van den Berg van de SCEZ (inmiddels Erfgoed Zeeland geheten) is al een flink deel van het Romeinse aardewerk gedetermineerd en gedateerd. Hierbij is goede hulp geboden door deelnemers aan de aardewerkavonden die Joost organiseert voor vrijwilligers (en waarover in Zuidwesterheem van december 2018 werd bericht). Het vondstmateriaal toont aan dat in de Romeinse tijd in Haamstede brede internationale contacten werden onderhouden, zoals op basis

van het gebruikte bouw materiaal ook al kon worden vastgesteld. Naast aardewerk uit de regio zoals Noord-Menapisch en Waaslands aardewerk zitten er bijvoorbeeld ook stukken van kruiken uit het Duitse Rijnland tussen en amforen uit Italië en Spanje. Verder zijn er enkele fragmenten van Zuid-Gallisch of Oost-Gallisch terra sigillata gevonden, onder andere afkomstig van een Dragendorff 27. De datering daarvan ligt tussen 50 en 150 na Chr. Het goed dateerbare Romeinse aardewerk is allemaal te plaatsen in de 2de en 3de eeuw na Chr. Ondanks de aanwezigheid van enkele vondsten die op zichzelf uit de 1ste eeuw zouden kunnen dateren, lijken de Romeinse resten in Haamstede daarom toch uit de 2de en 3de eeuw te stammen.

De Romeinse nederzetting in Haamstede moet in elk geval in directe verbinding hebben gestaan met de Schelde. Deze waterloop was nog tot in de Karolingische tijd bevaarbaar.

BEGRAVINGEN UIT DE VROEGE MIDDELEEUWEN

Op het Slotterrein zijn, zoals al enkele keren is vermeld, ook menselijke begravingen gevonden. Deze overledenen blijken op de rug liggend, met de armen naast het lichaam, in houten kisten te zijn begraven, zonder bijgaven (zie fig. 3 links en midden). De graven zijn allemaal west-oost georiënteerd: het hoofd in het westen en de voeten in het oosten. Op grond van deze gegevens en de datering van de graven (zie hierna) is vrijwel zeker dat het, zoals Van Straalen en Renaud

al meenden, om Christelijke begravingen moet gaan. De graven liggen tussen en op de Romeinse muurresten. De muren zijn deels ook weggebroken om de graven te kunnen aanleggen. In totaal zijn zeker vijftien graven of delen daarvan in situ aange troffen. Een deel van het botmateriaal uit de opgraving is destijds door een fysisch-antropoloog bestudeerd. Daarvan is een kort verslag gemaakt. Hierin wordt materiaal besproken van 30 of 31 individuen, dat aanwezig is in het ZAD. In het ZAD zijn echter ook (delen van) skeletten aanwezig van minstens twintig individuen die niet door Huizinga zijn onderzocht. In het grafveld zijn dus zeker 50 overledenen bijgezet. Het is goed mogelijk dat botmateriaal van verstoorde graven dat aan verschillende individuen is toegeschreven eigenlijk afkomstig is van één persoon, zodat feitelijk sprake is van minder begravingen. Anderzijds zijn er ook graven en delen van skeletten die niet zijn gelicht en is slechts een heel klein deel van het slotterrein opgegraven. Al met al zou het aantal begravingen op het slotterrein in werkelijkheid juist nog wat hoger kunnen liggen.

Er zijn volwassenen en kinderen, zowel mannen als vrouwen op het latere Slotterrein begraven. Het lijkt daarom een grafveld te zijn van een burgerlijke nederzetting. Aardig is overigens de schedel van een oudere man (zie fig. 4). Deze vertoont sporen van een genezen houwwond! Het dateren van het grafveld bleek moeilijk. Renaud worstelde waarschijnlijk met de datering, hoewel Dijkmeester-de Braauw

en Dijkmeester het grafveld in de 9de eeuw plaatsten. Zeker was dat de begravingen moesten dateren van ná de Romeinse tijd. Uit het nieuwe onderzoek bleek dat rond de graven aardewerk uit de Vroege Middeleeuwen aan het licht was gekomen, zodat de hoop bestond dat deze dateerbaar

Fig 4. Schedel 1562 B van een volwassen man, gevonden op het terrein van Slot Haamstede, uit het Zeeuws Archeologisch Depot. De dikke richel rechts boven de linker wenkbrauw, en de smalle, langwerpige opening links daarvan zijn sporen van een genezen houwwond. De man is dus zwaar gewond geraakt door een slag met een bijl of zwaard, maar heeft dit overleefd. Foto © Ernst Dekkers, 2019.

waren op basis van het aardewerk. Het terrein is sinds de Vroege Middeleeuwen echter intensief gebruikt, waardoor rond de graven ook allerlei recentere aardewerk is gevonden. Een datering in de Vroege Middeleeuwen was dus niet zeker. Datering van het grafveld zou echter uitermate interessant zijn, gezien een mogelijke koppeling aan de vlakbij gelegen ringwalburg in Burgh. Die is aangelegd in de late 9de eeuw. In samenspraak met drs. Robert van Dierendonck, senior KNA archeoloog en adviseur archeologie van de SCEZ (nu Erfgoed Zeeland), is besloten om van vier individuen botmonsters te nemen voor 14C dateringen. De 14C dateringen zijn verricht door dr. Sanne Palstra van het Centrum voor Isotopenonderzoek (CIO) van de Rijksuniversiteit Groningen.

De datering van de vier bemonsterde begravingen blijkt met een waarschijnlijkheid van 95.4% tussen 675 en 870 te liggen. Drie graven dateren tussen 675 en 775. Die zijn dus zeker ouder dan de ringwalburg bij Burgh en dateren zelfs van ver vóór de invallen van de Noormannen.

In dit verband is echter ook interessant dat onder de huidige kerk van Haamstede een oudere tufstenen voorganger uit ca. 1100 of zelfs 1000 schuilgaat en dat in 1966 tijdens een kort onderzoek door ir. Jan Trimpe Burger daaronder menselijke skeletten zijn gevonden. Daar zal dus een nog oudere kerk hebben gestaan, zoals Trimpe Burger ook veronderstelt. Dat een voorganger of misschien wel voorgangers van de tufstenen kerk

onder de huidige kerk of dicht daarbij liggen, is op basis van skeletten onder een voorganger van de bestaande kerk waarschijnlijk. Kerken kennen vaak meerdere gedaanten, veelal op min of meer dezelfde locatie. De afstand tussen de noordoostelijke hoek van het Slotterrein, waar de meeste skeletten zijn gevonden, en de kerk van Haamstede bedraagt maximaal 50-60 m. De begravingen onder de tufstenen voorganger van de huidige kerk van Haamstede en die rond het Slot moeten daarom deel uitmaken van één Christelijke begraafplaats van aanzienlijke afmetingen, waarvan slechts een klein deel is blootgelegd.

Van groot belang voor de interpretatie van het grafveld is een schriftelijke bron uit de late 8ste eeuw die spreekt over een villa of domein op Schouwen en de schenking van een kerk. De kerk van Haamstede is de oudst bekende op het eiland. Velen meenden dat die oorspronkelijk bij Westerschouwen lag, maar in de 9de of 10de eeuw naar Haamstede is verplaatst vanwege de steeds verder oprukkende zee. Frans Beekman veronderstelt bij Westerschouwen een handelsnederzetting uit de Merovingische en Karolingische tijd. De oudste kerk van Schouwen lag volgens hem echter niet in de handelsnederzetting, maar van meet af aan in Haamstede. Op basis van het bij Slot Haamstede opgegraven Christelijke grafveld moet de conclusie zijn dat dit behoort bij de skeletten onder de kerk en dat die kerk al in de 8ste eeuw in Haamstede stond. Villa's of domeinen uit de Vroege Middeleeuwen zijn later deels

in het bezit gekomen van de hoge adel. Dat moet ook het geval zijn geweest bij het domein in Haamstede. In 1229 worden delen van de heerlijkheid Haamstede door de graaf van Holland in leen gegeven aan Costijn van Zierikzee. Het leengoed Haamstede, in de Vroege Middeleeuwen deel van een villa of domein, was in de vroege 13de eeuw dus in het bezit van de graven van Holland. De oorsprong van het leengoed en het Slot Haamstede zal dus liggen in een domein dat we kennen uit de late 8ste eeuw. Een voorganger van de huidige kerk van Haamstede was een onderdeel van dit domein.

Het voorgaande behandelde slechts heel kort een klein deel van de nieuwe inzichten die voortkomen uit een nauwkeurige bestudering van de onuitgewerkte opgravingsdocumentatie en de vondsten van de opgravingen rond Slot Haamstede tussen 1964 en 1969. Veel meer daarover zal te lezen zijn in het nieuwe boek over het kasteel, wat in het najaar van 2019 uitkomt. Het onderzoek gaat echter door. Veel is al bekend, maar veel ook niet: zo ben ik op zoek naar mensen die betrokken zijn geweest bij - of meer weten over - de restauratie en de opgravingen rond het kasteel in de periode 1962-1973. Ook ben ik nog op zoek naar foto's. Mocht U in die periode op of rond het Slot geweest zijn en kennis, maar dus ook foto's of ander materiaal bezitten dat van belang kan zijn, dan hoor ik graag van U!

ARCHIEVEN EN DOCUMENTATIE

Opgravingsdocumentatie: RCE (ROB), Erfgoed Zeeland (SCEZ)
Vondsten: ZAD/ Joost van den Berg.

BELANGRIJKSTE LITERATUUR

Niet-uitgegeven bronnen:

Huizinga, J., z.j. (1965): Kort verslag van de opgraving te Haamstede (Slot), Utrecht (ongepubliceerd rapport van het Instituut voor Antropobiologie van de Universiteit Utrecht, 6 pp, ongenummerd).
Palstra, S.W.L., 2017: Resultaten 14C dateringen skeletten slot Haamstede (briefrapport).

Uitgegeven bronnen en literatuur:

Beekman, F., 2007: De Kop van Schouwen onder het zand. Duizend jaar duinvorming en duingebruik op een Zeeuws eiland, Utrecht.
Braat, W.C., 1957: Brabers, een inheemse nederzetting uit de Romeinse tijd op Schouwen, in OMROL 38, 84-90.
Brusse, P./P.A. Henderikx (eds), 2012: Geschiedenis van Zeeland. Deel 1. Prehistorie-1550, Zwolle.
Dekker, C., 1995: Sint-Baaf in Zeeland, in Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 59-76.
Dijckmeester-de Brauw, L.A./F.Th. Dijckmeester, z.j. (1982): Slot Haamstede, Doorn (Nederlandse Kastelen, deel XVII).
Dijckmeester-de Brauw, L.A./F.Th. Dijckmeester, 1989: Slot Haamstede,

- Doorn (Nederlandse Kastelen, Nieuwe Reeks, deel 21).
- Dijkstra, M.F.P., 2011: Rondom de mondingen van Rijn & Maas. Landschap en bewoning tussen de 3de en 9de eeuw in Zuid-Holland, in het bijzonder de Oude Rijnstreek, Leiden (dissertatie UL).
- Heeringen, R.M. van, 1988a: Iron Age Occupation of the Dunes near Haamstede on the island of Schouwen-Duiveland, Province of Zeeland, the Netherlands, in *Helinium XXVIII/1*, 63-80.
- Heeringen, R.M. van, 1988b: De bewoning van Zeeland in de IJzertijd, in *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen (ROB-overdrukken 359)*, 1-43.
- Heeringen, R.M. van, 1995a: De resultaten van het archeologisch onderzoek van de Zeeuwse ringwalburgen, in R.M. van Heeringen/P.A. Henderikx/A. Mars (eds), 17-39.
- Heeringen, R.M. van, 1995b: Kolonisatie en bewoning in het mondingsgebied van de Schelde in de vroege Middeleeuwen vanuit archeologisch perspectief, in R.M. van Heeringen/P.A. Henderikx/A. Mars (eds), 40-70.
- Heeringen, R.M. van/P.A. Henderikx/A. Mars (eds), 1995: Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland, Goes/Amersfoort.
- Henderikx, P.A., 1995: De ringwalburgen in het mondingsgebied van de Schelde in historisch perspectief, in R.M. van Heeringen/P.A. Henderikx/A. Mars (eds), 71-112.
- Henderikx, P.A., 2012: Vroege middeleeuwen, in P. Brusse/P.A. Henderikx (eds), 61-79.
- Palmboom, E., 1995: Het kapittel van Sint-Jan te Utrecht. Een onderzoek naar verwerving, beheer en administratie van het oudste goederenbezit (elfde-veertiende eeuw), Hilversum (AHR Grote Serie 20).
- Palmboom, E., 1996: Parochiestichting op Schouwen (achtste - twaalfde eeuw), in *Kroniek van het land van de Zeemeermin (Schouwen-Duiveland)* 21, 5-18.
- Straalen, Th., van/J.G.N. Renaud, 1971: Kasteel Haamstede, in *Bulletin KNOB* 70, 2/3, 79-84.
- Trimpe Burger, J.A., 1966: Haamstede, in *Nieuwsbulletin KNOB*, afl. 3, kolom *45.
- Trimpe Burger, J.A., 1995: Brabers bij Haamstede (Provincie Zeeland). Een archeologisch onderzoek in 1956/57 op het eiland Schouwen als gevolg van de stormvloed van 1953, in *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1-58.
- Verhart, L.B.M., 1992: Settling or Trekking. The late Neolithic House Plans of Haamstede-Brabers and their Counterparts, in *OMROL* 72, 73-99.
- Vos, P.C./R.M. van Heeringen, 1997: Holocene geology and occupation history of the Province of Zeeland (SW Netherlands), in *Mededelingen NITG TNO* 59, 5-109.

Ernst Dekkers
ernstdekkers@planet.nl

Verborgen verleden van Noord-Beveland

(DEEL 1)

Op zaterdag 5 november 1530 werd door de Sint Felix vloed een groot deel van de geschiedenis van het eiland Noord-Beveland weggespoeld. 68 jaar lang zorgden eb en vloed er voor dat de resten van bewoning van ongeveer 16 dorpen verdwenen onder een dikke laag klei.

Na de inpolderingen vanaf 1598 kwamen door verschillende oorzaken soms bewoningsresten aan het licht, oude puzzelstukjes die mijn fantasie prikkelen en jullie hopelijk ook stimuleren om verder te zoeken naar het verborgen verleden van het eiland Noord-Beveland vóór 1530.

Zo ook dit verhaal uit de Middelburgsche Courant van 16 december 1866.

Eenigen tijd geleden is in sommige dagbladen melding gemaakt van een oude begraafplaats die men in Noord-Beveland ontdekt zou hebben.

Later is niets meer van de zaak vernomen, doch heden ontvangen wij een mededeeling van de heer W.S. Praag te Colijnsplaat die door toevallige omstandigheden tot die zaak in betrekking gekomen is, waarvan wij gaarne door ons blad openbaarheid willen geven.

Eenige maanden geleden dan werden er opgravingen gedaan in het Noor-

delijk deel van dat eiland om grond te verkrijgen ten einde daarmede den zeedijk te herstellen, die even als in vroegere tijden ook nu nog in hooge mate door de zee bedreigd wordt, en tot wiens bescherming men in 1829

Afb. 1. Gebakken steen van rode aarde, waarop in grove trekken een "mensen gelaat" is ingesneden. (foto Zeeuws Museum, collectie Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen). Foto: Ivo Wennekes.

Afb. 2. Het “Negenmanneke”, een benaming voor de kwart groot in de Zuidelijke Nederlanden; het betreft een kleine munt van zilver uit de periode 1434-1467. Sinds de 14e eeuw is de duit voornamelijk in de Noordelijke Nederlanden de benaming van munten van 1/4 groot (of 1/8 stuiver). In Vlaanderen en Brabant werden deze munten veelal zesken of negenmannekes genoemd, omdat zij overeenkwamen met zes Vlaamse of negen Brabantse mijten.

*reeds een grooten inlaagdijk heeft aangelegd.
De plaats, waar men groef, heet de “Wantjes Kuipe”, dat is eene “kuipe” - een stukje van eene polder - dat afzonderlijk is ingedijkt - die vroeger aan zekeren Wantje heeft toebehoord. Recht op die kuipe toe loopt de zoogenaamde Wantjes weg, en van den anderen kant de Noord Langeweg, en men vind de kuipe zelve o. a. afgeteekend op de bekende kaartjes van Hattinga - het is dan op die plaats, dat men bij het graven gevonden heeft een groot getal geraamten of stukken ervan, die voor een groot deel regelmatig naast elkander lagen, enig-*

*zinds schuins met betrekking tot de richting van den dijk en met de hoofden naar het westen, terwijl men in vroegere jaren ook wel op andere plekken gronds in die kuipe menschenbeenderen had aangetroffen. Bovendien vond men de overblijfselen van fondamenten van steen, en men verhaalt, dat men zoodanige steenen fondamenten vroeger ook gevonden heeft aan den zeekant van den dijk, zodat men vermoedt, dat daar binnen en buitendijks een dorp moet gelegen hebben.
De thans opgedolven stenen ontgingen in den beginne de opmerkzaamheid; later is het mij gelukt, behalve*

oude, zoogenaamde Zeeuwsche moppen zooals altoos met sterk cement vereend, nog te laten bewaren een gebakken steen van roode aarde, waarop in grove trekken een menschen gelaat was ingesneden, en dien ik de vrijheid heb genomen aan het Zeeuwsch genootschap aan te bieden met een, eveneens toen opgegraven, muntje.

Aan de goedheid van den heer A.H.G. Fokker hebben wij te danken, dat wij weten dat het is een zoogenaamd "Negenmannetje" geslagen onder de regeering van Philips den Goede (1430-1467) het welk eene waarde had van zes myten of anderhalve duit, en dat men gewoon was het als eene aalmoes aan de armen te geven. Van denzelfden tijd ongeveer vond men nog een ander stukje van geel koper, vermoedelijk van Franschen oorsprong. Een derde in de kuipe gevonden muntstuk doet hier niet ter zake: het is eene Zeeuwsche duit of oortje van 1836.

De gebakken steen met "mensen gelaat" ligt al meer dan 150 jaar in depot te wachten om haar verhaal te vertellen. Heb jij misschien een idee of ken je een vergelijkbare steen? Of misschien heb je andere puzzelstukjes van dit verborgen verleden van Noord-Beveland voor 1530. Wij komen graag met je in contact. Mail naar AWN-Zeeland info@panoramanoordbeveland.nl t.a.v. ondergetekende.

Marten Klop.

Rectificatie onder- schrift foto munten

In de laatste Zuidwesterheem is door mij een fout gemaakt in het artikel over de opgraving 'Klooster en Brouwerij' in Hulst. De tekst bij het muntje op de foto's moet zijn: de voor- en achterzijde van een halve groot van Lodewijk van Nevers (1337-1339), geslagen te Gent.

Met dank aan Marc Haulez. Hij heeft deze munt persoonlijk gevonden en gedetermineerd. Het is één van de oudste vondsten uit deze opgraving.

Dicky de Koning.

Aanlevering kopij Zuidwesterheem

TEKSTEN

Teksten kunnen in elk format worden aangeleverd: *.txt, *.rtf, *.doc, *.docx enzovoort.

Het lettertype en de grootte hiervan speelt in principe geen rol. Zuidwesterheem kent namelijk een eigen opmaakprofiel.

Teksten met voetnoten en / of eindnoten kunnen helaas niet in behandeling genomen worden.

Dit komt omdat het softwareprogram-

ma waarmee Zuidwesterheem wordt opgemaakt (Microsoft Publisher) het fenomeen voetnoten en / of eindnoten niet kent.

De voetnoot- en eindnootverwijzingen in de tekst worden namelijk niet als zodanig herkend. Ook vervalt hiermee de relatie tussen voetnoot- en eindnootverwijzing en de bijbehorende verklarende tekst.

AFBEELDINGEN

Afbeeldingen, illustraties, foto's e.d. die bij een bepaalde tekst behoren, kunnen alleen maar verwerkt worden als zij separaat worden aangeboden. Dus NIET als zij voorkomen als ingesloten bestanden in Word, Excel, Powerpoint enzovoort.

Foto's uitsluitend als originele bestanden vanaf de geheugenkaart van de fotocamera, liefst RAW bestanden, anders TIFF of JPG. Minimale eis voor een liggende foto: 3033 x 2022 px en voor een staande foto: 1460 x 2190 px

Foto's die gemaakt zijn met een smartphone en/of een tablet zijn uitsluitend geschikt voor weergave op een beeldscherm en dus niet voor drukwerk.

Scans met een gescande resolutie van minimaal 300 of liever 600 dpi en als TIFF of PNG bestand.

Ingeval scans in zwart/wit en/of grijs-tinten deze toch inscannen als kleurenafbeelding m.b.t. eventuele contrastcorrectie (via de kleurkanalen).

Niek Beeke

Agenda

16 juli t/m 13 augustus:
elke dinsdag demonstratie zoutzieden tijdens Middeleeuws festijn "Spelen en spijzen" op Terra Maris te Oostkapelle; van 16.30 tot 19.30 uur

11 en 12 oktober: Nationale Archeologiedagen

11 oktober: presentatie aardewerk catalogus Deventer Systeem in het Stadhuis museum te Zierikzee

12 oktober: presentatie boek Ernst Dekker over Slot Haamstede

---

De (publieks)activiteiten van AWN afdeling Zeeland worden mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Provincie Zeeland.

Kopij voor de volgende Zuidwesterheem kunt u tot 19 augustus inleveren bij de leden van het bestuur. Bij voorbaat hartelijk dank voor uw bijdrage!

Ere-voorzitters van onze vereniging:
J. van Hinte † en J. van den Berg †

ADRESSEN BESTUUR AWN-ZEELAND OLOFON

a. Voorzitter:
vacant

b. Penningmeester:
N. (Niek) Beeke
Rotterdamsekaai 65 a
4331 GN Middelburg
tel.: 0118-639040
niekbeek@xs4all.nl

c. Secretaris:
D. (Dicky) de Koning-Kastelijn
Populierestraat 47
4431 CL 's-Gravenpolder
tel.: 06-28615255
secretariaat@awnzeeland.nl

d. Lid:
T. (Ton) Ruigrok
tonruigrok@gmail.com

Redactie: Leida Goldschmitz (eindredactie) en Niek Beeke.
Zuidwesterheem is de kwartaaluitgave van de AWN-afd. Zeeland, een blad voor en door leden van de afdeling en andere geïnteresseerden.
De auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Het bestuur behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen te weigeren of in te korten, dit uiteraard in overleg met de auteur.

